

TAJNE SLUŽBE VELIKE BRITANIJE: Uloga obaveštajno-bezbednosne zajednice u spoljnoj politici Velike Britanije

Goran Nikolić, *Tajne službe Velike Britanije: Uloga obaveštajno-bezbednosne zajednice u spoljnoj politici Velike Britanije*, Službeni glasnik, Beograd, 2013, 262 str.

Knjiga Gorana Nikolića bavi se tajnim službama Velike Britanije i njihovom ulogom u spoljnoj politici ove zemlje. Autor nastoji da prvenstveno demistifikuje viđenje uloge tajnih službi u spoljnopolitičkim aktivnostima država. Na drugom mestu Goran Nikolić želi da ukaže na ulogu koju su imale tajne službe u uspesima na spoljnopolitičkom, ali i unutrašnjem, planu Velike Britanije. Takođe, autor analizira prošle i buduće transformacije ovih službi Velike Britanije u vezi sa promenama u sferi međunarodnih odnosa. Knjiga je podeljena na dva dela, a svaki deo sadrži dva poglavlja.

U prvom poglavlju prvog dela knjige autor analizira nastanak i razvoj obaveštajno-bezbednosnog sistema u Velikoj Britaniji. Koreni nastanka ovog sistema sežu daleko u prošlost, ali više u formi samostalnih organizacija pojedinih vladara. Ove organizacije nisu bile jasno postavljene, već su bile sastavljene od pojedinaca koje je vladar birao za obavljanje posebnih zadataka. Tek za vreme vladavine Elizabete I obaveštajno-bezbednosni sistem počinje da poprima osnovni oblik i utemeljenje. Ipak, čvrste osnove i jasno postavljenu mrežu obaveštajno-bezbednosni sistem Velike Britanije dobija tokom Drugog svetskog rata, da bi njegovim završetkom, odnosno početkom hladnog rata, poprimio sadašnje oblike. Zato autor u ovom delu knjige daje pregled svih delova savremenog obaveštajno-bezbednosnog sistema Velike Britanije. Pored uvida u unutrašnju strukturu, autor se bavi promenama koje su nastale pod uticajem kraja hladnog rata. Razvoj obaveštajno-bezbednosnog sistema Velike Britanije u skladu je sa novim pretnjama koje su se pojavile na međunarodnoj sceni i dobile globalni karakter. Zato je nakon završetka hladnog rata došlo do transformacije pojedinih delova obaveštajno-bezbednosnog sistema Velike Britanije, ali i do osnivanja novih organa. Najvažnija funkcija novoformiranih organa je borba protiv savremenih pretnji koje imaju međunarodni i globalni karakter.

Drugo poglavlje prvog dela knjige odnosi se na saradnju obaveštajnih službi Velike Britanije sa obaveštajnim službama drugih država. Ova saradnja posebno je bila intenzivna tokom hladnog rata i usmerena prema Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) i članicama Varšavskog pakta kao glavnim oponentima Velike Britanije i njenih saveznika. Raspadom SSSR-a i dezintegracijom Varšavskog pakta na međunarodnoj sceni pojavile su se nove pretnje poput terorizma, organizovanog kriminala, krijumčarenje narkotika i trgovina ljudima. Države sa kojima je Velika Britanija uspostavila saradnju u obaveštajnoj sferi još 1948. godine su Sjedinjene Američke Države (SAD), Kanada, Australija i Novi Zeland. Glavna spona saradnje ovih država na obaveštajnom planu je izuzetno

važan projekat „Ešalon“, koji predstavlja globalnu elektronsku mrežu za presretanje svih radio, telefonskih, faks, internet i drugih komunikacija slične vrste. To uključuje i presretanje digitalnih veza vlada država, privrednih subjekata, političkih organizacija itd. „Ešalon“ se koristi u praćenju komunikacija kako bi se otkrile međunarodne terorističke mreže, presekli lanci trgovine drogom i ljudima. Kao snažno sredstvo elektronske špijunaže „Ešalon“ je često zloupotrebljavan. To se u velikoj meri odnosi na ekonomsku špijunažu i prisluškivanje važnih pojedinaca iz sveta politike. Autor u ovom delu knjige navodi nekoliko primera ekonomske špijunaže u kojima su pojedini privredni subjekti gubili velike poslovne ugovore, odnosno bili su oštećeni za velike sume novca. Treba istaći da na samom početku ovog poglavlja autor jasno razgraničava saradnju pojedinih obaveštajnih službi stranih država i njenih pripadnika od onoga što se zaista smatra međunarodnom saradnjom obaveštajnih službi u pravom smislu.

U prvom poglavlju drugog dela knjige autor se bavi analizom uloge obaveštajno-bezbednosne zajednice Velike Britanije u procesu donošenja odluka vezanih za spoljnu politiku ove zemlje. Autor ističe da akteri spoljne politike neke zemlje nisu pojedinci već grupe. Takođe, ukazuje da spoljnopolitičkom aparatu Velike Britanije postoji oko 25 grupa deluju „u senci“ u užem krugu oko premijera. Ono što olakšava rad obaveštajno-bezbednosne zajednice je činjenica da Velika Britanija nema pisani ustav, već mnoge aktivnosti funkcionišu na osnovu dogovora i ustaljene prakse. U svim ministarstvima postoje obaveštajne i bezbednosne ustanove. Jurisdikcija ministra nad njima je ograničena, jer ove ustanove imaju direktnu vezu sa premijerom. Autor dalje analizira ovlašćenja šefova obaveštajnih službi Velike Britanije u domenu kreiranja spoljne politike. Zaključak koji se nameće jeste da tajne službe predstavljaju deo spoljnopolitičkog aparata Velike Britanije, ali je njihova uloga strateška i savetodavna. Što se tiče direktnih spoljnopolitičkih aktivnosti, one se realizuju u vidu prikrivenog delovanja na inostranom tlu. Time obaveštajno-bezbednosne službe potpomažu uspešnu realizaciju spoljnopolitičkih odluka i zacrtanih planova spoljnopolitičkog aparata Velike Britanije. Pored navedenog, autor u ovom delu knjige analizira tajne aktivnosti obaveštajno-bezbednosne zajednice Velike Britanije, koje su uslovljene potrebama spoljnopolitičkog aparata. Obaveštajno-bezbednosna zajednica Velike Britanije realizovala je u tom cilju niz obaveštajnih, kontraobaveštajnih i drugih prikrivenih operacija širom sveta. Cilj pomenutih operacija bio je prikupljanje, procena, analiza, objedinjavanje i interpretacija obaveštajnih podataka. Ovi podaci su ustupani spoljnopolitičkom aparatu Velike Britanije radi efikasnijeg delovanja u sferi međunarodnih odnosa. To je jedan od načina na koji funkcioniše sprega između obaveštajno-bezbednosne zajednice i spoljnopolitičkog aparata Velike Britanije, a sve u cilju efikasnijeg donošenja odluka u vezi sa raznim pitanjima u domenu spoljne politike. Obaveštajno-bezbednosna zajednica Velike Britanije različitim vrstama prikrivenih aktivnosti, u koje spadaju i tajne akcije, doprinosi boljem pozicioniranju ove zemlje u međunarodnim odnosima.

Drugi poglavlje drugog dela knjige počinje autorovom analizom Abadanske krize. Pomenuta kriza trajala je od 1951. do 1953. godine. Glavni razlog je bilo većinsko učešće Britanaca u Anglo-persijskoj naftnoj kompaniji (*Anglo-Persian Oil Company* – APOC). Takav položaj Britanaca omogućio je da značajno veći deo profita od eksploatacije iranske nafte odlazi u Veliku Britaniju. Iranski narod i tadašnje iranske vlasti nisu blagonaklono gledale na tu situaciju. Sa druge strane, za Veliku Britaniju to je bio važan izvor finansijskog oporavka nakon Drugog svetskog rata. Iranske vlasti nacionalizovale su pomenutu kompaniju 1951. godine, a Velika Britanija je na to odgovorila gomilanjem trupa u Kuvajtu i spremnošću na vojnu intervenciju. Ipak, do vojne intervencije nije došlo zbog izostanka podrške SAD. U tom periodu, SAD su bile spremne da podrže vojnu intervenciju samo u slučaju sovjetske invazije na Iran ili formiranja prokomunističkog režima. Zato se Velika Britanija okrenula subverzivnim aktivnostima usmerenim protiv iranskih vlasti, a u fokusu takvih aktivnosti bio je tadašnji iranski premijer Mosadek. Operacija „Ajaks” bila je usmerena ka svrgavanju tadašnjeg iranskog režima na čelu sa Mosadekom. Ovu tajnu operaciju sprovedli su MI6 i Centralna obaveštajna agencija SAD (*Central Intelligence Agency* – CIA). Operacija „Ajaks” temeljila se na subverzivnim aktivnostima koje su u korenu imale psihološko-propagandno delovanje preko štampe i istaknutih pojedinaca u iranskom društvu. Osnovni cilj takvog delovanja bio je izazivanje nezadovoljstva iranskog naroda i formiranje vlade sastavljene od pojedinaca koji bi bili spremni da ponovo omoguće Velikoj Britaniji pristup iranskoj nafti preko APOC-a. Tokom vremena subverzivne aktivnosti polako su dobijale širi zamah, a događaj koji je dodatno osnažio ove napore Britanaca bio je ponovan izbor Vinstona Čerčila za premijera Velike Britanije. Do aprila 1953. godine subverzivne aktivnosti podigute su na viši nivo, što se ogledalo u otmicama i napadima na viđenije pristalice Mosadeka. Prelomni trenutak bio je dobijanje podrške SAD za izvođenje državnog udara u Iranu, jer su počeli pregovori između iranskih i sovjetskih vlasti o uspostavljanju trgovinskih odnosa. Državni udar je započeo 15. avgusta 1953. godine, a završio se svrgavanjem Mosadeka i dolaskom na vlast iranskog šaha.

Knjiga Gorana Nikolića predstavlja odličan uvid u spregu između tajnih službi i spoljnopoličkog aparata jedne zemlje. Autor je na primeru Velike Britanije jasno pokazao koliko je za donošenje ispravnih spoljnopoličkih odluka važno delovanje tajnih službi. Ono što suštinski doprinosi vrednosti ove knjige je detaljno prikazivanje čvrste sprege između spoljnopoličkih subjekata i tajnih službi jedne zemlje ako se želi efikasno delovanje u oblasti međunarodnih odnosa.

Aleksandar JAZIĆ